

DET SAMFUNDSVIDENSKABELIGE FAKULTET
KØBENHAVNS UNIVERSITET

Den globale konkurrences konsekvenser for subjektive valg og begær

En socialpsykologisk undersøgelse i et metateoretisk perspektiv

Nina Kjar
Bachelorprojekt, Psykologi
Københavns Universitet
Vejleder: Vanessa Sonne-Ragans
23. maj 2016

Abstract

This project takes as its starting point the idea of transnational economic competition as a structural condition for the subject, and how it affect subjective choices and desires. The question is raised why this globalizing development is not regarded as a historical-ideological process but as a basic living condition? It seems that the idea of competitiveness, effectiveness and flexibility in congruence with the spirit of the free market economy, has affected the subject's way around daily life. Taking this debate into a meta-theoretical perspective, this project gives insight into structural conditions and their effects on subjective choices and desires. It produces a social psychological analysis of the notions of *agency-structure* and a *contextualized view of the subject*, and it is shown how the subject reproduces structural conditions and what potential for change or agency the subject has in this regard.

The project draws among others upon the theory of Louis Althusser, which shows how the subject is suppressed by ideology, while depending on it for recognizing itself and what is regarded as reality. Hereby also depending on it for making choices in good faith and with conviction. The theory of Jacques Lacan shows the idea of the big Other as representing structural conditions in a developmental perspective. These are symbolized before the child by the primary caretaker and are conditioning for the child's desires. With Slavoj Žižek it is shown how the subject gives way to ideological power in spite of having recognized its effects. This rather deterministic view of the subject is countered in each theory by the subject's ability to reflect upon ideology when looking back; recognizing that it's what is conditioning desires; and even taking a point of indifference towards the Other's demands. The meta-theoretical consequences of the produced insights are discussed in regard to the notions of agency-structure, a contextualized view of the subject, and epistemology.

It is shown how the theories can be applied to explain how subjective choices and desires are affected by the global economic competition. Agency was found at the level of the individual subject throughout the theoretical analysis. Seeing as how the project took its starting point from a contextualized view of the subject, it is necessary to grasp the notion of agency in a corresponding contextualized view. Further, to fully understand the capacity for change for the subject under these conditions of global economical competition, it is necessary to integrate an idea of agency not only at individual subjective level but also in a social perspective.

Indholdsfortegnelse

1. Indledning	4
1.1 Problemformulering	5
1.2 Metateoretisk ramme	6
Wilbers kvadrantmodel	6
Teoriernes ontologiske placering	7
1.3 Analysemetode	8
1.4 Afgrænsning	8
2. Den globale konkurrences psykologiske relevans	9
2.1 Globalisering, global konkurrence og ideologi	10
2.2 Rettethed og fri vilje	10
2.3 Global konkurrence og subjektive valg og begær	11
Global konkurrence og ideologi	11
Global konkurrence og den store Anden	12
Global konkurrence og den Andens ideologiske magt	12
3. Teorigennemgang	13
3.1 Althusser: Ideologi og interpellation	13
Fra ideologi til subjekt	13
Interpellation	14
Delkonklusion	15
3.2 Lacan: Begæret og den Anden	15
Den Andens felt	15
Alineation og separation	16
Delkonklusion	17
3.3 Žižek: Begæret, ideologiske fantasier og den Anden	17
Ideologi og "kynisk" distance	18
Begæret og det destituerede driftssubjekt	18
Delkonklusion	19
3.4 Opsummering på samtlige delkonklusioner	19
4. Diskussion	20
4.1 Den globale konkurrence og psykologiske konsekvenser	20
Global konkurrence og den Andens begær	20
Global konkurrence og "kynisk" distance	21
4.2 Decentreret subjektsyn og agens-struktur	22
Gradvist mere agens	22
En agentisk "fejlslutning"	22
4.3 Erkendelsesinteresse	23
5. Konklusion	24
6. Perspektivering	25
6.1 Gruppebundet agens	25
Archers morphogenetiske tilgang	25
Den globale konkurrence og morphogenese	26
6.2 Praktiske implikationer	27
7. Litteraturliste	28
7.1 Selvvalgt litteratur	28
7.1 Supplerende litteratur	29

1. Indledning

Lektorer i anvendt filosofi ved Aalborg universitet Morten Ziethen og Michael Paulsen kritiserer i et indlæg til Politiken den 16. januar 2016 den globale konkurrence, som et vilkår vi som stat er nødt til at finde en passende respons på, og som kan stilles udenfor politiske diskussioner. Ziethen og Paulsen skriver: "Konsekvensen af denne udvikling blev, at konkurrencen blev institutionaliseret som den basale logik i såvel virksomheder som stater for derefter også at trænge ind i den enkeltes selvforhold." Hvorved den globale konkurrence, udover økonomisk- og politisk relevans, også opnår psykologisk relevans. For eksempel når vi taler om de såkaldte 12-talspiger og -drenge. Her bliver konkurrencelogikken indlejret i skolesystemet for derefter at skabe fokus på konkurrencedygtighed eleverne imellem. Igennem en kritisk beskrivelse af hhv. kompetenceudvikling, coaching og selvoptimering kan man argumentere for, at Anders Fogh Jensens *Projektsamfundet* (2009), Rasmus Willigs *Kritikkens U-vending* (2013), og Svend Brinkmanns *Stå Fast* (2014) alle er samtidsrelevante bidrag, der med inddragelse af tidens udviklingstendenser sætter fokus på blandt andet konkurrencedygtighed, fleksibilitet og effektivitet hos den enkelte i privat- og arbejdsliv. Denne debat medfører i psykologisk sammenhæng især en undren over, hvordan samfundsmæssige udviklingstendenser manifesterer sig i subjektiviteten. En teoretisk afdækning af dette problem taler dermed ind i en diskussion af både agens-struktur og decentrerings af subjektiviteten. To områder som lægger op til en socialpsykologisk og overvejende metateoretisk funderet undersøgelse af, hvorledes oversubjektive strukturer organiserer subjektive valg, herunder hvilke muligheder den enkelte har for at reflektere over og forandre disse oversubjektive strukturer.

Den Algeriske filosof Louis Althusser (1918-1990), den franske psykoanalytiker Jacques Lacan (1901-1981) og den slovenske sociolog, filosof og psykoanalytiker Slavoj Žižek (1949-) anvendes eklektisk til at afdække denne problemstilling, idet de kan bidrage til en teoretisk og metateoretisk nuancering. Denne afgrænsning anses som nødvendig, idet den globale konkurrence givetvis har konsekvenser både på statsligt, institutionelt og personligt niveau, hvorfor en metodisk reduktion er essentiel for at undersøge et forhold i sin kompleksitet (Sonne-Ragans, 2012). Den subjektivitet der behandles i denne sammenhæng afgrænser sig til en form for *rettethed* i verden, der angår subjektive valg og begær. Subjektive valg og begær skal her ses i en kompleks relation til vores forestillinger om omverdenen og til de forhold,

der antages at være strukturerende for subjektiviteten. Dette fokus er valgt, fordi projektet netop søger at afdække, hvordan strukturelle forhold kan blive indlejret i subjektiviteten, med fokus på hvordan de påvirker, hvad vi ser som vilkår eller valg. Det antages i denne sammenhæng, at samfundet reproduceres og forandres via subjekternes handlinger (om end ikke udelukkende), og at disse handlinger må bunde i bevidste eller ubevidste valg og begær.

Dette projekt antager i sit udgangspunkt et decentreret subjektsyn, hvor subjektiviteten ikke kan afdækkes fra et individualistisk udgangspunkt, men derimod må ses i sammenspil med oversubjektive strukturer, som er i vekselvirkning med den enkelte (Sonne-Ragans, 2012). Det er i denne henseende at opgaven skriver sig ind i det socialpsykologiske genstandsfelt. Opgavens erkendelsesinteresse trækker desuden både på det humanistiske og samfundsvidenskabelige, som beskrevet ved Sonne-Ragans (2012). Det samfundsmæssige manifesterer sig i en frigørende erkendelsesinteresse, hvor analysen søger efter subjektets mulighed for at være refleksiv omkring oversubjektive strukturer og muligheden for at bryde med disse. Ligeledes ligger der i projektets erkendelsesinteresse et ønske om at forhindre ideologisk undertrykkelse gennem disse oversubjektive strukturer. I samspil med det samfundsvidenskabelige udgangspunkt er metoden humanistisk i kraft af et fokus på at afdække subjektets forståelse, som i denne sammenhæng fokuserer på subjektets valg og begær. Denne spænding mellem det samfundsvidenskabelige og humanistiske kan ses som et produkt af projektets genstand, som vedrører oversubjektive strukturers påvirkning af subjektive valg og begær hos den enkelte. I dette ligger der en implicit antagelse om at refleksion og forståelse af disse mekanismer, vil være frigørende for subjektet i sig selv. Dette forhold vil blive taget op i diskussionen.

1.1 Problemformulering

Nærmere betegnet ønskes det undersøgt, hvordan vores forestillinger om samfundet og sociale sammenhænge formes, og hvordan disse påvirker vores ønsker for og projekter i tilværelsen. Desuden søges det afdækket, hvilke muligheder subjektet har for at forandre eller reproducere disse strukturerende forhold. Derfor bliver der stillet følgende spørgsmål til hovedteorierne:

- Hvordan kan Althusser's begreb om interpellation informere os om, hvorledes ideologier præger subjektive valg? Hvordan bliver samfundet reproduceret og forandret i lyset af dette?
- Hvorledes kan Lacan's forståelse af subjektivitetsdannelse informere os om, hvordan den store Anden spiller med i formningen af subjektet begær, og hvilken mulighed har subjektet for forandring i denne sammenhæng?
- Hvordan kan Žižek's forståelse af ideologiske fantasier i forholdet til den store Anden sættes i relation til samfundsmæssig forandring og reproduktion?

I ovenstående underspørgsmål ses det i alle sammenhænge, hvordan der ud fra hver teoretiker stilles spørgsmålstegn ved ydre forhold, der former subjektiviteten, og hvordan disse har betydning for vores subjektive valg eller begær. Desuden stilles der spørgsmålstegn ved, hvordan subjekterne tænkes at reproducere og forandre disse ydre forhold eller deres position i forhold til dem. Da dette er en psykologisk opgave, er der fokus på subjektets rettethed. Dette uddybes i afsnit 2 *Den globale konkurrences psykologiske relevans*, hvor subjektive valg og begær kvalificeres som subjektiv rettethed ud fra Preben Bertelsens (1997) intentionalitetsbegreb.

1.2 Metateoretisk ramme

I det følgende vil jeg rammesætte teorierne ontologisk i forhold til genstandsfeltet og dernæst give indblik i, hvilke vinkler projektet afgrænser sig fra i denne sammenhæng.

Wilbers kvadrantmodel

I dette afsnit vil jeg kort introducere Ken Wilbers kvadrantmodel, som beskrevet af Sonner-Ragans (2012), for at skabe overblik over hvordan projektet placerer sig ontologisk.

Figur. 9.1. Ken Wilbers kvadrantmodel. Kilder Tønnesvang (2004) og Wilber (1996).

(Sonne-Ragans, 2012, s. 214)

Kvadrantmodellen bliver af Sonne-Ragans (2012) brugt til at rammesætte de udvalgte teoretiske perspektiver i forhold til genstandsfeltet. Modellen arbejder med en sondring mellem indre/ydre og entals/flertals-perspektiver: Den subjektive kvadrant repræsenterer eksempelvis fokus på subjektets personlige tanker og intentioner; den intersubjektive fokuserer på det, der har at gøre med kulturelle og interpersonelle forhold i dannelsen af disse; den interobjektive fokuserer på de sociale systemers (eksempelvis politiske netværk) betydning. Til sidst sætter den objektive kvadrant fokus på det, der manifesteres i det adfærdsmæssige og kan observeres udefra (Sonne-Ragans, 2012). Genstanden for denne opgave er den globale konkurrence som oversubjektiv struktur, der er indlejret i subjekternes valg og begær. Sat i relation til kvadrantmodellen er dette en proces på det interobjektive niveau, der manifesterer sig på et subjektivt niveau, via intersubjektive mekanismer. Desuden antages det at denne manifestation på subjektivt niveau vil lede til handling for subjektet, hvilket relaterer sig til den objektive kvadrant. I det følgende vil jeg kort beskrive, hvorledes de forskellige teorier bidrager til en teoretisering af denne problematik i sammenspil. De begreber der berøres vil blive grundigt redegjort for i afsnit 3 *Teorigennemgang*.

Teoriernes ontologiske placering

Althussers (1983) begreber om ideologi og interpellation kan rammesættes med kvadrantmodellen således: Reproduktion af ideologien betragtes som et interobjektivt forhold, der er indlejret i ideologiske statsapparater. Disse betragtes som interpersonelle institutioner. Ideologien eksisterer gennem og underkaster subjektet via interpellation,

hvilket påvirker subjektive valg. De processer der beskrives med brug af Lacans (1998) teori foregår primært på det subjektive og intersubjektive niveau, idet den behandler formningen af subjektets begær og psykiske struktur i indgåelsen af relationer med den primære omsorgsperson. Žižek (1998, 1989) forbinder det subjektive niveau med det interobjektive niveau. Dette gør han ved at sætte subjektivt begær og ideologiske fantasier – som begge er subjektive forhold formet ud fra vores forhold til den Anden – i relation til samfundsmæssig reproduktion og forandring i et ideologikritisk henseende. Forbindelsen mellem det subjektive og det interobjektive findes igen i det intersubjektive. Bland andet i kraft af, at vores subjektive begær påvirker (og bliver dannet i) vores relationer til andre.

1.3 Analysemetode

For at beskrive opgavens videre analysemetode vil jeg i det følgende gøre brug af K.B. Madsens model over videnskabelige teoris tre planer. Her antages det, at alle teorier har et meta-, hypotese- og dataplan (Sonne-Ragans, 2012).

Analysen tager udgangspunkt i de psykologiske grundproblematikker decentreret subjektsyn og agens-struktur og behandler dermed teorierne på metaplanen. De udvalgte teorier er anvendelige ift. behandling af dynamiske processer og dynamikker, af den karakter agens-struktur-diskussionen lægger op til. Teorigennemgangen redegør for teoretiske produkter, der fremsætter forbindelse mellem oversubjektive strukturer og subjektive valg og begær. Det undersøges, hvorledes disse forhold påvirker hinanden med fokus på de oversubjektive strukturers reproduktion og subjektets agens. Dermed er teorigennemgangen også en fremanalysering af disse udvalgte metateoretiske problemstillinger. De teoretiske produkter vil i diskussionen blive sat i relation til den globale konkurrencesituation og psykologiske konsekvenser af denne i form af øget fokus på effektivitet og fleksibilitet hos den enkelte, som påpeget i indledningen. Herved bliver agens-struktur dualismen problematiseret med eksemplificeringer. De teoretiske produkter bliver dermed anvendt til at belyse en problemstilling, der ikke var relevant, da de blev produceret, hvilket man kan betragte som en teori-ekstern analyse (Sonne-Ragans, 2012).

1.4 Afgrænsning

Teorigennemgangen forholder sig ikke til konkrete institutioner, tanker og handlinger, der vedrører subjektet, selvom et sådant fokus ville have nuanceret problembeskrivelsen indenfor den intersubjektive, subjektive og objektive kvadrant. Ligeledes bliver den globale

konkurrence anvendt til en eksemplificering af interobjektive forholds påvirkning af subjektiv rettedhed, men forholdet vil blive behandlet på et metateoretisk niveau med begreber som ideologi og den Anden. Projektet her søger at forklare mekanismer på et formelt abstrakt niveau ved at udføre en metateoretisk undersøgelse. En oplagt vinkel som denne opgave har afgrænset sig fra, med hensyn til indlejring af strukturelle forhold i subjektiviteten, er et poststrukturalistisk fokus med inddragelse af begrebet om subjektivitet, som blandt andre Michel Foucault er kendt for at arbejde med i *Overvågning og Straf*.

De udvalgte teorier er inddraget, fordi de beskæftiger sig med agens-struktur på meta- og hypoteseplanet (Jf. KB Madsens model, Sonne-Ragans, 2012). Ved at indtage denne metateoretiske position i forhold til genstandsfeltet, bliver de teoretiske produktioner det empiriske materiale for projektet. Dermed er der forhold og nuancer på hypotese- og dataplan, der ikke behandles. For eksempel ville et fokus på internalisering af diskurser have lagt op til en analyse af problemfeltet på dataplan ved at undersøge italesættelser af konkurrenceforhold gennem diskursanalyse. En tilgrænsende/overlappende problemstilling i forhold til effektivisering og fleksibilitet hos den enkelte er et fokus på individualisering af samfundsmæssige problemer, som eksempelvis Brinkmann beskriver i *Det diagnosticerede liv* (2010). Forholdet mellem selvidentitet og globaliseringen kunne desuden være uddybet med inddragelse af Anthony Giddens' *Højmodernitetens konturer* (1996). Tilsvarende beskæftiger Ulrik Becks *Risikosamfundet* (1997) sig med global udvikling og dennes betydning for individet. En sådan tilgang ville have udbygget hypoteseplanet ved at inddrage teorier, der strækker sig over et andet videnskabsteoretisk udgangspunkt. Projektet antager ikke, at genstandsfeltet ikke eksisterer ontologisk på data- og hypoteseplanet eller andre tilgange til metaplanet. Det anses dog som nødvendigt at reducere genstandsfeltet metodisk for at undersøge det i sin kompleksitet (Sonne-Ragans, 2012).

2. Den globale konkurrences psykologiske relevans

I det følgende vil jeg beskrive global konkurrence som oversubjektiv struktur og dennes psykologiske konsekvenser i forhold til subjektiv rettedhed. Global konkurrence står ikke i fokus i teorigennemgangen, men rammesætter undersøgelsen af oversubjektive strukturers indlejring i subjektets ønsker for og projekter i tilværelsen, for derefter at blive taget op i det efterfølgende diskussionsafsnit.

2.1 Globalisering, global konkurrence og ideologi

Indledningsvist vil jeg give en begrebsafklaring af globalisering, for at give betydning til den opfattelse af global konkurrence, der blev anvendt i indledningen.

Nayef R.F. Al-Rodhan & Gérard Stoudmann giver i et review for GCSP fra 2006 *Definitions of Globalization - A Comprehensive Overview and a Proposed Definition*, en inkluderende definition af globalisering der lyder således:

"Globalization is the process that encompasses the causes, course and consequences of transnational and transcultural integration of human and non-human activities" (s. 5).

Denne definition er selvsagt bred og abstrakt. Globalisering er ydermere defineret ved selve debatten om den. De definitioner som dette review søger at indfange afspejler, hvorledes en ekspansion af markedsøkonomien kan anses som et centralt aspekt ved globaliseringen. Det frie(re) marked på tværs af landegrænser og de respektive deltageres søgen efter profit under konkurrenceforhold bliver berørt i enkelte definitioner. Enkelte benævner endda den kapitalistiske ideologis udbredelse som definerende. Det er dette forhold af globaliseringen, der antages at blive behandlet af Ziethen og Paulsen i deres debatindlæg, når de omtaler global *konkurrence* og institutionalisering af konkurrencen i såvel virksomheder som enkeltpersoner. I ovenstående definition af globalisering bliver det interessant, hvorledes *konsekvenser* af transnationale aktiviteter anses som en del af selve globaliseringen. Ingen definitioner indbefattet i reviewet benævner direkte de psykologiske konsekvenser, som er fokus for dette projekt.

2.2 Rettethed og fri vilje

Preben Bertelsen beskæftiger sig i *Den frie vilje* (1997) med subjektets rettethed i form af intentionalitet, og hvorledes denne kan opdeles i første- og andenordensintentionalitet. I det følgende vil jeg introducere til Bertelsens (1997) intentionalitetsbegreb, hvor også agens bliver afgrænset i forhold til subjektets rettethed. Agens findes her i hans afklaring af, hvor der findes fri vilje i intentionalitet.

Førsteordensintentionalitet er en funktionel intentionalitet, der er givet ved en reaktiv eller aktiv målrettethed. Den fungerer på et niveau af elementære biopsyriske kapaciteter, der er givet ved blandt andet kognitive og emotive dimensioner i psykens forbindelser med omgivelserne. Heroverfor står andenordensintentionalitet, der er knyttet til en realisering af mål, der har fået mening i personens tilværelsesprojekt. Den er eksistentiel, frit villende og

refleksiv. Karakteristisk for denne forståelse af intentionalitet er, at den er konstitueret ved en dobbelthed: Den er ikke blot styret inde- eller udefra: Subjektet har et *intentioaspekt* og objektet et *intentumaspekt*, subjektet retter sig selv mod – og rettes af – noget. Samtidigt afstemmes intentionaliteten nede-fra-og-op af subjektets eget psykologiske grundlag og oppe-fra-og-ned af kulturhistoriske tilværelsesmuligheder. Den fri vilje ses i denne sammenhæng som personens evne til aktivt at forholde sig til det psykologiske grundlag, at reflektere over selve førsteordensintentionaliteten samt tilværelsesmulighederne (Bertelsen, 1997).

Graden af fri vilje eller agens ses i ovenstående som givet ved subjektets mulighed for at reflektere som enkeltperson. Projektet her begrænser sig ikke til en forståelse af agens som knyttet til den enkelte. I overensstemmelse med den engelske sociolog Margaret S. Archers (1943-) værk *The Morphogenetic Approach* (1995) er agens ikke kun en grundlæggende kvalitet ved den enkelte, men også en kvalitet ved grupper i form af *social agency*.

2.3 Global konkurrence og subjektive valg og begær

I det følgende vil jeg vise, hvorledes de udvalgte teorier er anvendelige til en forståelse af global konkurrence som oversubjektiv struktur, og hvorledes subjektive valg og begær kvalificerer sig som en form for rettethed i tilværelsen som fremsat i ovenstående. Det bliver dermed eksplicit, hvorledes de udvalgte teorier er anvendelige i forhold til den videre undersøgelse af global konkurrence og psykologiske konsekvenser heraf.

Global konkurrence og ideologi

Det følgende tager udgangspunkt i den algeriske filosof Louis P. Althussers (1918-1990) værk *Ideologi og ideologiske statsapparater*. Her bliver ideologier begrebsliggjort som indlejret i ideologiske statsapparater, hvilket i ovenstående blev beskrevet som en interpersonel institution, afhængig af subjekternes reproduktion. Den globale konkurrence kan betragtes som havende ideologisk karakter: I kraft af dens forbindelse til den kapitalistiske markedsøkonomi, som beskrevet i ovenstående afsnit, samt i det forhold at den er afhængig af subjekternes reproduktion. Althusser (1983) er psykologisk relevant, fordi han beskriver ideologiens påvirkning af (og eksistens via) subjektet gennem interpellationen. Althussers (1983) teori behandler på denne måde subjektive valg ved at vise, hvorledes subjektet via interpellationen genkender sig selv i ideologien og handler herefter "... i god samvittighed og efter sin overbevisning" (s. 48). Dette sidstnævnte forhold betragtes som en intentionel

rettethed, som beskrevet ved Bertelsen (1997) i ovenstående. Graden af refleksivitet er endog begrænset til en efterfølgende genkendelse af, at subjektet *var* i ideologien.

Global konkurrence og den store Anden

Jacques Lacan beskriver i sine seminarer om *The Field of The Other* (1964) den Anden som et meningsfelt, der foreskriver forståelsesformer. Global konkurrence kan teoretiseres med et sådant begreb. Eksempelvis legitimerer et mål om global konkurrencedygtighed et fokus på den enkeltes bidrag til denne gennem optimering af egen arbejdsevne. Det bliver på denne måde en legitim tankerække i den globale konkurrences ånd at sigte mod selv-optimering. Lacans (1998) teori beskriver subjektivitetsdannelse i indtrædelsen i den Andens felt. Her vises det, hvorledes en rettethed mod at opfylde den Andens krav – i form af begæret – er grundlæggende allerede fra fødslen. Lacan (1998) er dermed anvendt i denne sammenhæng, fordi hans teoretiske arbejde kan hjælpe til at forstå begær med udgangspunkt i intime forhold og dannelsen af intrapsyriske strukturer, der formes i de første leveår. Den Anden skal her forstås som et meningsfelt, vi alle fødes ind i, og som introduceres med den første primære omsorgsperson. Begæret er en grundlæggende drivkraft, og det at opfylde den Andens begær er centralt for formningen af barnets eget begær. Denne grundlæggende rettethed hos spædbarnet kan betragtes som en førsteordensintentionalitet, idet den ikke er eksistentiel eller reflekteret. I terapien kan de grundlæggende konstituenten for begærets rettethed blive tilgængelige for refleksion. På denne måde får subjektet mulighed for den mere agensprægede andenordensintentionalitet senere i tilværelsen.

Global konkurrence og den Andens ideologiske magt

Den slovenske sociolog, filosof og psykoanalytiker Slavoj Žižek (1949-) bidrager med en nuancering til forståelsen af den Anden og begæret. Han introducerer i sit værk *The sublime object of ideology* (1989) begrebet *ideologiske fantasier*. Disse repræsenterer vores forhold til den Anden og er strukturerende for den sociale virkelighed. Vi *ved* i genkendelsen af den ideologiske magt, at vores valg opfylder den Andens krav, men vi gør det alligevel, fordi vi begærer objekter, der er indlejret i den Anden (Žižek, 1989). Žižek (1989) konkretiserer den Anden som en oversubjektiv instans, der foreskriver, hvad der er social acceptabelt at begære i den daglige tilværelse. Eksempelvis kan den globale konkurrence foreskrive/legitimere et personligt ønske om at selvoptimere egen arbejdsevne. Žižeks teori tages med i problembehandlingen, idet han kombinerer subjektet i sin samfundsmæssighed med

begærets grundlæggende rettethed mod opfyldelsen af den Andens krav, og tillægger subjektet mulighed for at reflektere over dette forhold. Denne form for refleksion er netop definerende for Bertelsens (1997) andenordensintentionalitet. I *Cogito and the unconscious* (1998) tillægger Žižek ikke kun subjektet agens i kraft af refleksion; Subjektet kan her – mere radikalt – stille sig *indifferent* overfor den Andens krav.

3. Teorigennemgang

I den følgende teorigennemgang vil der blive redegjort for de teoretiske produkter, der i ovenstående blev sat i relation til den globale konkurrence og subjektiv rettethed. Dette kombineres med en fremanalysering af forhold, der er relevante for grundproblemstillingerne decentreret subjektsyn og agens-struktur. Afsnittet er dermed en kombineret redegørelse og analyse.

3.1 Althusser: Ideologi og interpellation

Althusser (1983) beskriver ideologiens funktion på subjektet gennem interpellation, og hvordan dette bidrager til reproduktion af produktionsforholdene og dermed (det kapitalistiske) samfunds orden. Her bliver det relevant hvordan subjektet genkender sig selv i ideologien og på baggrund heraf handler efter sin samvittighed og overbevisning. I forhold til forandring ses det nødvendigt, at subjektet interPELLERES af en modsvarende ideologi.

Fra ideologi til subjekt

Althusser (1983) beskriver, hvorledes det er nødvendigt for en samfundsformations eksistens at reproducere betingelserne for dens produktionsformer. Dette sker ved subjektets ideologiske underkastelse gennem de ideologiske statsapparater (ISA'er), som indbefatter systemerne af kirker, partier foruden familien såvel som juridiske instanser, litteratur og kunst. Det vil sige det, vi i dagligdagssprog betragter som institutionelle praksisser. ISA'erne bidrager i denne optik til det kapitalistiske udbytningsforhold: Reproduktion af produktionsforholdene. Althusser (1983) skriver sig, som det ses i ovenstående, ind i en marxistisk-strukturalistisk tradition. I det følgende vil jeg i en uddybning af ISA'ernes funktion, med inddragelse af interpellationsbegrebet, beskrive de forhold som subjektiviteten i denne sammenhæng bliver decentreret ud i, og hvordan den ideologiske underkastelse virker. Althusser (1983) skriver:

"Det viser sig altså, at subjektet handler, for så vidt som det behandles af det følgende system (opstillet i sin reelle determinationsorden): ideologien, der eksisterer i et materielt ideologisk apparat, som foreskriver materielle praksisser, der bliver styret af et reelt ritual, og hvor disse praksisser eksisterer i de materielle handlinger, der udføres af et subjekt, som handler i god samvittighed efter sin overbevisning" (Althusser, 1983, s. 48)

Denne determinationsrække fodrer spørgsmålet om hvilke mekanismer, der er på spil i denne nedadgående relation fra første til sidste instans. Det vil sige mellem ideologi og dennes formning af subjektets gode samvittighed og overbevisning, som i dette projekt betragtes som udgangspunktet for subjektive valg i kombination med begrebet om begær. Althusser (1983) fremsætter i denne sammenhæng sin hovedtese: *"Ideologien interPELLERER individerne som subjekter"* (Althusser, 1983, s. 49).

Interpellation

I det følgende vil jeg beskrive interpellation og dermed afklare skiftet fra individ til subjekt. Dette er essentielt, idet det begrebsliggør Althusseres forståelse af subjektivitetsdannelse og dermed den psykologiske relevans af teorien.

Interpellationen virker ved subjektkategoriens funktion: Når politimanden pifter efter én på gaden, eller barnet er ventet ved fødslen som den glade begivenhed, eller præsten taler til os som en del af menigheden og guds børn, dér rekrutteres subjekterne (Althusser, 1983). Tidsligheden i interpellationsbegrebet og adskillelsen af individ og subjekt som afgrænsede størrelser, kan i denne sammenhæng ses som en abstrakt skelnen. Den hjælper læseren til at forstå den hypotetiske sammenhæng, der bliver postuleret. Ideologien har altid-allerede interPELLERET os som bestemte subjekter, og der går ikke noget forud. Dette kan blandt andet ses ved at, *"Ideologiens eksistens og interpellationen af individerne som subjekter er en og samme ting"* (Althusser, 1983, s. 53). Det centrale for subjektets agentiske egenskaber er i denne sammenhæng, at det blot interPELLERES som frit vælgende. Det vil sige, at subjektet frivilligt underkaster sig ideologien, hvilket sker gennem ideologiens genkendelsesfunktion. Uden at gøre det eksplicit foreskriver ideologien noget som evident, og det er *"... vores uundgåelige og naturlige reaktion"* (Althusser, 1983, s. 50) at genkende dette som virkeligheden. Dette kan eksemplificeres ved subjektets naturlige reaktion på at genkende sig selv i andres tiltale af det ved navn: *"det er mig!"* (Althusser, 1983, s. 51). Det er først efterfølgende, at subjektet kan pege ideologien ud og pointere, at det *VAR* i ideologien. Fra dette udgangspunkt kan det ideologiske analyseres.

Delkonklusion

I ovenstående blev det vist, hvorledes ideologier er materielt indlejrede i ISA'er, der er afhængige af det enkeltes subjekts reproduktion. Ideologierne eksisterer igennem subjekterne ved interpellationen, som virker ved subjekt kategorier og genkendelsesfunktionen. Subjektive valg sker i denne sammenhæng gennem subjektets genkendelse af sig selv i ideologierne, hvorved det bliver interPELLeret som frit vælgende. Denne mekanisme reproducerer ideologiens eksistens. I lyset af dette kan man argumentere for, at individerne for at opnå forandring skal interPELLeres af en anden ideologi, der tilsvarende er indlejret i et ideologisk statsapparat.

3.2 Lacan: Begæret og den Anden

Det følgende tager udgangspunkt i Jacques Lacans seminarer om *The Field of The Other* (1964) i en oversættelse fra 1998. Begreberne *alienation* og *separation* i subjektivitetsdannelsen ved indtrædelse i den Andens felt beskrives, og hvordan begæret formes i denne sammenhæng. Dette er med til at vise, hvordan vores forhold til oversubjektive strukturer har betydning for intrapsyriske strukturer, og hvordan dette forhold dannes i relation til den første primære omsorgsperson. Subjektet kan senere ændre sit forhold til den Anden gennem analysesituationen. Analysen er underbygget med sekundærlitteratur ved brug af Bruce Fink's *The Lacanian Subject* (1997) og Adrian Johnstons introduktion til Lacan i *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2013).

Den Andens felt

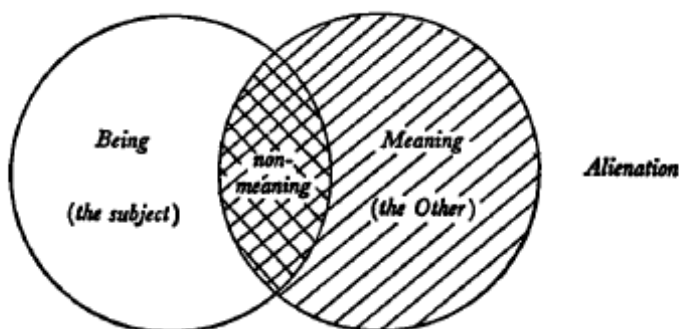
Lacan (1998) beskriver, hvorledes subjektivitetens fremkomst afhænger af den Anden. Den Anden for Lacan er, som ideologien hos Althusser (1983), en oversubjektiv struktur. Begrebet om den Anden bidrager til en forståelse af, hvordan oversubjektive strukturer har betydning for subjektivitetsdannelse i forhold til en grundlæggende intimsfære – begæret – der formes i samspil med den første primære omsorgsperson. Den Andens felt har funktion af et meningsfelt: Det indeholder eller behersker det, der fremtræder som virkelighed for subjektet og eksisterer forud for vores indtrædelse i verden (Lacan, 1998; Fink, 1997). Dette stemmer overens med Johnstons (2013) beskrivelse af, hvorledes den Anden hos Lacan kan stå for anonym autoritativ magt/viden givet ved naturen, historien, samfundet, staten mv.

Målet med Lacans (1998) forelæsninger er, ifølge ham selv, at træne analytikere. Det er netop i det analytiske arbejde, at vi kan finde et forandringspotentiale for subjektet; I tolkningen er

der fokus på at reducere den ikke-mening, der manifesteres i det ubevidste i splittelsen af subjektet under *alinationsprocessen*, der vil blive beskrevet nedenfor. Subjektet har mulighed for at få adgang til det ubevidste, der er determinerende for dets adfærd. Man kan diskutere, hvorvidt der er tale om et frit subjekt, når det som vist ovenfor er den Anden, der behersker det, som fremtræder for subjektet. Forandringsmuligheden ligger her i en mulighed for at ændre sit personlige forhold den Andens påvirkning. Denne beskrivelse af begærets formning er relevant idet, det sætter fokus på en rettethed i subjektet, der er en del af det udviklingsmæssige fundament. Dette er centralt for denne analyse, da agens og fri vilje er givet ved refleksion over, hvad det er for oversubjektive forhold, der er strukturerende for begæret.

Alineation og separation

Subjektets fremkomst ved determinationen af den Anden, virker gennem to operationer: *Alienation* og *separation* (Lacan, 1998; Fink, 1997). I nedenstående tegning er *alienation* illustreret af Lacan:

(Lacan, 1998, s. 211)

Ovenstående tegning beskriver et valg, som subjektet står overfor, der er grundlæggende for vores konstitution som subjekter. Dette valg er "*the vel of alienation*" (Lacan, 1998, s. 211). Vi ser her, hvordan valget af mening er et valg om at træde ind i den Andens felt, og hvordan subjektets væren står i relation til dette. Subjektet lader sig betegne (*signifying dependence*) af mening ved indtrædelsen i den Andens felt. Fink (1997) konkretiserer dette udviklingsmæssigt som indtrædelsen i sproget. I dette valg vil der uafvendeligt være noget, ifølge Lacan (1998), der bliver til en rest af ikke-mening: Det er i *alienation* at subjektet splittes, det vil sige, det ubevidste indtræder (Lacan, 1998). Dette er essentielt for teoriens subjektsyn, idet subjektet hermed er under indflydelse af ubevidste processer og ikke har fuld adgang til sine egne bevæggrunde.

For at forstå rettethed i dette psykoanalytiske perspektiv, må vi forstå begærets formning. Centralt hos Lacan (1998) står, at subjektets og den Andens begær er en og samme ting. Subjektets begær bliver til i *separation*, som ligeledes sker i barnets første møde med den Andens felt, som her er illustreret med moderen. Barnets begær konstitueres dermed ud fra den Andens – her moderens – begær (Lacan, 1998). Barnet finder en mangel i den Anden således: Når barnet spørger *hvorfor*, tingene er, som de er, er det ikke så meget en afdækning af, hvordan tingene hænger sammen. Det er et forsøg på at forstå, hvad den voksne vil have barnet *selv forstår*. Det enigmatiske i den voksnes begær er essentielt for formningen af barnets begær (der også er uvist). Lacan (1998) skriver: "*He is saying this to me, but what does he want?*" (s. 214). Ovenstående viser, hvorledes det er grundlæggende for subjektivitetsdannelse og begærets rettethed, at barnet spørger, hvad moderen (som står for den Anden) kræver af det, uden at det bliver ekspliciteret. Centralt ved begæret står det ifølge Johnston (2013), at det aldrig opfyldes; det er givet ved en søgen. Subjektet finder aldrig dét, der til fulde opfylder begæret.

Delkonklusion

I ovenstående blev det vist, hvorledes den Anden kan beskrives som en fælles referenceramme eller meningsfelt, som subjektivitetsdannelsen er afhængig af. Det blev vist, hvordan denne Anden introduceres med den første primære omsorgsperson, hvis enigmatiske begær former barnets eget begær. På denne måde bliver spørgsmålet om "Hvad vil den Anden have af mig, jeg selv forstår?" grundlæggende for subjektets begær. Forandringspotentiale ses i denne sammenhæng som subjektets mulighed for at forstå og reflektere over disse mekanismer, som har formet dets begær i de tidlige leveår. Ikke desto mindre er det den Anden, der råder over det, der bliver virkelighed for subjektet.

3.3 Žižek: Begæret, ideologiske fantasier og den Anden

Med udgangspunkt i Žižeks *The Sublime Object of Ideology* (1989) beskrives det, hvorledes ideologiske fantasier, der er dannet ved subjektets forhold til den Anden, er strukturerende for den sociale virkelighed. Den Anden bliver konkretiseret som det, der er foreskrivende for, hvad der er social acceptabelt eller legitimt at begære. Her er det centralt, hvordan subjektet kan reflektere over den ideologiske magt. Dernæst beskrives det ud fra Žižeks *Four Discourses, Four Subjects* (1998), hvorledes subjektet har mulighed for at stille sig indifferent

overfor den Andens krav og opgive begæret for de objekter, der er indlejret i den Anden. Analysen er underbygget med sekundærlitteratur ved brug af Henrik Jøker Bjerre og Carsten Bagge Laustsens introduktion til Žižeks samfundsteori *Den Nyttige Idiot* (2013).

Ideologi og "kynisk" distance

For Žižek (1989) er ideologien en fantasi-konstruktion, der fungerer som støtte for vores faktiske virkelighed. Det er en fantasikonstruktion i Lacans forståelse af begrebet, det vil sige, at den er dannet ud fra vores forhold til den Anden (Bjerre & Laustsen, 2013). Dermed strukturerer ideologien vores faktiske sociale relationer, og ikke bare vores forestilling om dem. I det postmoderne subjekt er der en bevidsthed om ideologiernes magt over den sociale virkelighed. Alligevel insisterer subjektet på at opretholde denne magt ved "kynisk" at distancere sig fra denne bevidsthed. Andet ville besværliggøre vores dagligdag, idet vi begærer objekter, der er knyttet til den ideologiske magt (Žižek, 1989; Bjerre & Laustsen, 2013). Et eksempel herpå er givet med vores forhold til penge: Vi ved, at det virker, fordi det er et socialt og historisk afhængigt objekt. Alligevel handler vi med dem og taler om dem, som om det er faktiske ikke-foranderlige størrelser. Den "kyniske" distance til ideologien gør, at dens grundfunktion – at strukturere den sociale virkelighed – ikke problematiseres men reproduceres (Žižek, 1989).

Begæret og det destituerede driftssubjekt

For så vidt subjektiviteten og begæret er dannet ud af forholdet til den store Anden, beskriver Žižek (1998) det hysteriske subjekt som et subjekt "par excellence" (s. 81). Hysterikerens tvivl om, hvad den Anden kræver af ham, gennemsyrrer hans væren. Žižek (1998) bidrager i denne sammenhæng med en konkretisering af subjektets forhold til den Anden i den daglige tilværelse: Hvis subjektet begærer et objekt, må dette noget nødvendigvis være socialt acceptabelt eller legitimeret forud for, at begæret kan være rettet mod det. Det vil sige, at det allerede er indlejret i den Anden. Vi kan dermed ikke skille os af med den Anden (det socialt acceptable og legitimerede) i det almindelig dagligdags begær. I modsætning hertil står drifterne; her er subjektet uafhængigt af den Anden (Žižek, 1998). Hvordan kommer subjektet så til drifternes niveau? Det gør det ved at sætte sig fundamentalt indifferent overfor den Anden og blive et *destitueret driftssubjekt*. Denne tilstand af ren drift kommer, når subjektet "går gennem fantasien" (s. 108, egen oversættelse), det vil sige bliver indifferent overfor kravet fra den Anden. Subjektet er dermed befriet fra den konstante spørgen efter, hvad det er

for den Anden. Samtidigt må det opgives de begærsobjekter, der er knyttet til denne (Žižek, 1998).

Delkonklusion

I ovenstående blev det vist, hvorledes Žižeks (1989) forståelse af begæret i forhold til den Anden, kan bidrage med en eksemplificering i form af begærets rettedhed mod socialt accepterede/legitimerede objekter. Dertil kommer hans begreb om ideologiske fantasier, som er dannet i forholdet til den Anden, og som er strukturerende for den sociale virkelighed. Subjektet er reflekteret over ideologiernes magt, men indtager en kynisk distance til denne viden. Forandring ses i lyset af Žižek (1998) ikke kun i form af subjektets refleksion eller mulighed for indsigt: Subjektet kan stille sig indifferent overfor den Andens formodede krav, om end det må opgives begæret for objekter, der er indlejret i den Anden.

3.4 Opsummering på samtlige delkonklusioner

I det følgende vil jeg opsummere de teoretiske produkter, der er essentielle for de oversubjektive strukturers påvirkning af subjektive valg og begær, samt subjektets mulighed for at forandre eller reflektere over disse strukturer.

Med Althusser (1983) blev ideologi beskrevet som indlejrede i ISA'er, der er materielle praksisser og afhængige af subjektet. Interpellationen er ideologiens eksistens, og det er herigennem subjekterne genkender sig selv, og forstår det de opfatter som evident. Subjekterne interPELLERES som frit vælgende. Det er således ideologien bliver reproduceret, og der blev argumenteret for, at interpellation af en modsvarende ideologi er nødvendig for at skabe forandring. Det er i lyset af Althusser (1983) ikke muligt at stille sig udenfor ideologien, men subjektet har efterfølgende mulighed for at se, at det *var* i ideologien. Den Anden blev med brug af Lacan (1998) sat i spil som et meningsfelt, subjektiviteten er afhængig af. Denne introduceres med den første primære omsorgsperson via *alineations-* og *separationsprocesserne*, og den Andens begær bliver dermed barnets (og senere den voksnes) begær. Den Anden har funktion af at bestemme, hvad der bliver virkelighed for subjektet, og forandringspotentiale er i lyset af dette begrænset til subjektets mulighed for at opnå refleksion over, hvilke ubevidste mekanismer der determinerer dets begær. Med Žižek (1998) blev den Anden konkretiseret i forhold til en daglig tilværelse, som forskrivende for, hvad der er socialt acceptabelt at begære. Ideologiske fantasier, der er dannet ud fra forholdet til den Anden, er strukturerende for den sociale virkelighed. Centralt står, at subjektet *allerede er*

reflekteret over denne ideologiske magt, men reproducerer alligevel på grund af en kynisk distance. Forandringspotentialet ligger ifølge Žižek (1998) i subjektets mulighed for at stille sig indifferent overfor den Andens krav, men dette er ikke uden omkostninger. Subjektet må opgive sit begær for objekter, der er indlejret i den Anden og blive et destitueret driftssubjekt.

4. Diskussion

Den første del af diskussionen som følger, har karakter af en teoriekstern analyse, idet den anvender ovenstående begreber til at forstå den indledningsvise problemstilling angående den globale konkurrences psykologiske konsekvenser for subjektive valg og begær. Anden og tredje del behandler de metateoretiske konsekvenser af de teoretiske produkter.

4.1 Den globale konkurrence og psykologiske konsekvenser

Som indledningsvist beskrevet er den producerede viden i denne sammenhæng vigtig, fordi den kan hjælpe os til at forstå, hvad det er for mekanismer, der er impliceret, når debattører stiller spørgsmålstejn ved *hvorfor det er, vi ikke forstår* den globale konkurrencesituation for dét den er: Et vilkår og ikke et valg. Et historisk og socialt afhængigt objekt, som vi kan diskutere og reflektere over. Desuden blev det vist, hvorledes den globale konkurrences psykologiske konsekvenser kan anskues som et øget fokus hos den enkelte på konkurrencedygtighed, effektivitet og fleksibilitet. Afsnit 2 tog udgangspunkt i den globale konkurrences psykologiske konsekvenser for subjektets rettethed, og kvalificerede opgavens teoretiske produkter i forhold til en afdækning af denne problemstilling. I det følgende vil jeg konkret sætte de teoretiske produkter i relation til dette.

Global konkurrence og den Andens begær

Man kan argumentere for, at den globale konkurrence har fået karakter af en fælles referenceramme eller meningsfelt, der foreskriver forståelsesformer med hvilke subjekterne kan meningsgøre sig selv. Netop dette er hvad Lacan (1998) beskriver som den store Anden. Er den globale konkurrence indlejret i den Anden på denne måde, er subjektet nødsaget til at træde ind i dette meningsfelt for at opnå subjektivitet. Et eksempel herpå kan være et subjekt, der finder mening i selvoptimering og udviklingstrang, eller aktivt må sætte sig selv i en modsvarende position til dette. Givet at den første primære omsorgsperson er repræsentant for den Anden, vil den forståelsesramme, som den globale konkurrence foreskriver, blive indlejret i barnet, som dét det tror, den voksne vil have det til at forstå *af sig selv*. Hermed

bliver den globale konkurrence formende for barnets begær. For at eksemplificere dette, kan man forestille sig ytringer fra den voksne, som "Vandt du?" eller rosende: "Du er så dygtig til mange forskellige ting!". Konkurrencelogikken bliver dét barnet tror, den voksne vil have det til at forstå af sig selv. En sådan formning af begæret, kan være med til at forklare en tendens som 12-talspiger og -dreng. Lacans (1998) forandringspotentiale i den terapeutiske relation giver subjektet mulighed for at opdage den globale konkurrences effekt på dets adfærd. Den globale konkurrence forstået som indlejret i den Anden begrænser dog subjektets agentiske egenskaber til refleksion og forståelse, idet den Anden foreskriver, hvad der fremtræder for subjektet som virkeligt.

Global konkurrence og kynisk distance

Med brug af Žižek (1998, 1989) får den globale konkurrence igen ideologisk karakter i kraft af, at den kan betragtes som en del af den store Anden. Det han tilføjer til problembeskrivelsen er, hvorledes dette kan konkretiseres ved, at den er med til at påvirke, hvad det er for objekter, der er socialt acceptable, og som vi dermed begærer. Igen kan coaching fungere som eksempel. Žižek (1989) tilføjer her en nuance til problemstillingen: Vi ved måske godt, at den globale konkurrence er socialt og historisk afhængig, men vi agerer alligevel efter den, og den er indlejret som ideologisk fantasi. På denne måde kommer den til at fungere som strukturerende for vores sociale virkelighed. Et eksempel herpå kan være et konsekvent mål om vækst og øget profit som udgangspunkt for diverse beslutninger. Žižek (1998) tilbyder her en mulighed for at overskride den ideologiske magt ved at stille sig indifferent overfor den Andens krav. I forhold til det ovenstående eksempel med et mål om vækst og profit som ideologisk fantasi, kunne en indifferens overfor dette eksemplificeres med et mål om Modvækst, som blandt andre miljøbevægelsen NOAH repræsenterer. For det enkelte subjekt kan indifferens eksemplificeres med at opgive ønsket om begærsubjekter, der er knyttet til reproduktion af den globale konkurrence såsom ønsker om coaching, øget fleksibilitet, flere projekter på én gang. Det vil sige at handle på den bevidsthed subjektet har om den globale konkurrences ideologiske magt. Dette taler direkte ind i den indledningsvise undren over, hvorledes den globale konkurrence er en diskutabel og ideologisk produceret størrelse, og ikke et vilkår subjektet kun kan forholde sig til på én måde. Igen har dette dog en meget konkret udfordring for subjektet, idet en sådan indifferens ville besværliggøre en almindelig dagligdags tilværelse.

4.2 Decentreret subjektsyn og agens-struktur

I det følgende vil jeg diskutere, hvorledes de forskellige subjektsyn og syn på agens-struktur spiller sammen i problembehandlingen og dernæst påpege en agentisk "fejlslutning", som vil blive forsøgt udbedret i perspektivering.

Gradvist mere agens

I det følgende vil jeg argumentere for, at der fra Althusser, gennem Lacan og til Žižek, er en udvikling, hvor subjektet bliver tillagt gradvist mere agens. I Althusseres teori eksisterer samfundet udelukkende ved subjektets ideologiske underkastelse, og dette er præmissen for subjektets genkendelse af sig selv. Subjektet har ikke mulighed for at træde ud af ideologien, men kan efterfølgende reflektere over, at *det var* i ideologien. Subjektive valg vil på denne måde altid være ideologisk determinerede. I uddraget af Lacan (1998) er subjektiviteten stadig afhængig af indtrædelse i den Andens felt, men her ses en mulighed for, at de determinanter der dannes i denne indtrædelse og bliver grundlæggende for subjektets begær, kan blive reflekterede for subjektet igennem terapien. Žižek (1998) lægger vægt på subjektets forandringspotentiale. Om end det er besværligt og vil komplicere den daglige tilværelse. At stille sig indifferent overfor den Andens krav, står umiddelbart i kontrast til subjektiviteten som givet ved spørgsmålet til den Anden. Dog er det en mulighed. Forholdet til den Anden er ikke kun reflekteret igennem en bevidsthed om den ideologiske magt. Der er også en mulighed for at stille sig indifferent overfor den Andens krav.

En agentisk "fejlslutning"

I kraft af de oversubjektive forholds strukturerende konsekvens for subjektiviteten i ovenstående analyser, bliver der fremstillet et forholdsvis deterministisk subjektsyn. Ved at forskyde subjektive valg og begær udi henholdsvis ideologi og den store Anden, kommer subjektets forandringspotentiale til at fremstå begrænset.

Subjektets mulighed for at ændre på ideologiens og den Andens indhold fremstår umuligt. Tilbage står følgende muligheder: Muligheden for at reflektere over ideologien i "bagklogskabens lys" eller være interPELLeret af en modsvarende ideologi (Althusser, 1983); at ændre sit personlige forhold til den store Anden via terapien (Lacan, 1998), eller stille sig indifferent overfor den Anden ved at opgive begæret (Žižek, 1998). Strukturerne får i analysen tillagt aksiomatisk karakter, altså funktion af at være grundlæggende for vores erkendelse af verden: Ideologien foreskriver, hvad der anses som evident (Althusser, 1983),

den Anden bestemmer, hvad der fremstår for subjektet som virkelighed (Lacan, 1998), og ideologiske fantasier er strukturerende for vores faktiske sociale virkelighed (Žižek, 1998). Med udgangspunkt i et decentreret subjektsyn – hvor subjektet antageligt ikke kan undersøges som en afgrænset størrelse, men derimod må forstås socialt – kan man argumentere for, at det er en fejlslutning at lede efter agens hos enkeltindividet, som det blev gjort i analysen ovenfor. I stedet burde dette individualistiske fokus på agens overskrides, ligesom det individualiserede syn på subjektet blev overskredet, som en del af projektets antagelser. I perspektiveringen vil jeg forsøge at overskride det individualiserede syn på agens ved at inddrage Margeret Archers (1995) morphogenetiske tilgang. Jeg vil beskrive, hvorledes agens kan være bundet op på grupper og samhandlen mellem individer. På den måde overskrides enkeltindividets begrænsede agens ikke, men der tilføjes en nuance til problembeskrivelsen, hvor strukturel og kulturel forandring og reproduktion bliver beskrevet via gruppemæssige mekanismer.

4.3 Erkendelsesinteresse

Det blev i ovenstående vist, hvorledes analysen har produceret et syn på erkendelsesinteresse, hvor ideologien foreskriver, hvad der fremstår som evident og den store Anden bestemmer hvad der fremstår som virkelighed. Indtages dette perspektiv, har det åbenlyse konsekvenser for projektets epistemologiske udgangspunkt. Udgangspunktet for opgaven er dermed i sig selv ideologisk, og indskrevet i et meningsforeskrivende felt som den Anden. I ånd med Althusser (1983) ide om efterfølgende at pege ideologien ud og sige "dér var jeg i den", blev opgavens erkendelsesinteresse forsøgt ekspliciteret forud for analysen. Hermed gives der mulighed for at være ideologi-analytisk. I denne sammenhæng skal det politiske islæt i projektets teorier ekspliciteres. Althusser's teoretiske udgangspunkt er som nævnt en kritik af det kapitalistiske udbytningsforhold, og Žižek har ligeledes et tydeligt ideologikritisk standpunkt, der vil blive beskrevet i dette afsnit.

I det følgende vil jeg ekspliciterer Žižeks politiske standpunkt med brug af Kirsten Hyldgaards udlægning af Žižeks teoretiske arbejde i *Det utidige subjekt* (2003). Hyldgaard (2003) fremsætter Žižeks ideologikritik, som en kritik af hvorledes kapitalismen i dag går under dæksnavnet "markedsøkonomi" eller "markedet". På den måde bliver interesse modsætninger og social konflikt som konsekvens af kapitalismen benægtet; idet vi alle er underlagt

markedet, skulle vi angiveligt alle være i samme båd. Dette betragtes som en afpolitisering. Ideologikritikken hos Žižek har som sit mål en *genpolitisering*, hvilket i denne sammenhæng vil sige en anderkendelse af de intersemudsætninger og sociale konflikter den kapitalistiske markedsøkonomiske samfundsform producerer (Hyldgaard, 2003). I relation til den indledningsvise undren vil dette sige en anderkendelse af, hvorledes den globale konkurrence, der i begrebsafklaringen blev sat i relation til en udbredelse af den kapitalistiske markedsøkonomiske tankegang, er en konsekvens af ideologiske og historiske processer, og dermed ikke blot et vilkår, men et forhold der kan tages op til diskussion.

5. Konklusion

I teorigennemgangen blev det vist, hvorledes Althusser (1983) begreb om interpellation beskriver ideologierne som havende eksistensgrundlag i vores genkendelse af os selv og forestillinger om, hvad der er evident. I lyset af dette er ideologien et udgangspunkt for vores verdensforståelse, hvormed den bliver reproduceret i vores valg, som er påvirket af vores frivillige underkastelse den; vi tror vi vælger frit. Forandring af samfundet sker i denne sammenhæng, ved at subjektet er interPELLERET af en ideologi, der modvarer den mest fremherskende. Lacans (1998) forståelse af subjektivitetsdannelse viste, hvorledes subjektet er afhængig af den Anden som et meningsfelt, og hvordan den Andens begær faktisk er lig subjektets begær. På den måde kommer subjektets forandringspotentiale til at ligge i dets mulighed for gennem terapien at ændre sit personlige forhold til denne oversubjektive struktur og reflektere over, hvad det er, der determinerer dets valg. Den globale konkurrences indflydelse på begæret blev eksemplificeret med barnets afkodning af den primære omsorgspersons ytringer, hvormed konkurrencelogikken bliver dét barnet tror, den voksne vil have det til at forstå *af sig selv*. Žižek (1989) beskriver, hvorledes vores forhold til den ideologiske magt allerede er reflekteret, men at vi har installeret en distance til denne viden, hvormed vi tillader os at handle efter de ideologiske fantasier alligevel og dermed reproducere den ideologiske magt. De ideologiske fantasier bliver dermed strukturerende for den sociale virkelighed. Forandring sker i denne sammenhæng ved, at subjektet stiller sig indifferent overfor den Andens krav og opgiver sit begær (Žižek, 1998). Den globale konkurrence som en ideologisk fantasi blev eksemplificeret med den enkeltes begær om coaching, fleksibilitet og mangfoldige projekter eller en virksomheds mål om konstant vækst.

Således er det disse projekter subjektet/virkksomheden må opgive for at stille sig indifferent overfor den globale konkurrence, som indlejret i den Anden.

Indledningsvist blev det med brug af Preben Bertelsen (1997) vist, hvorledes refleksion over de forhold, der er strukturerende for subjektets rettethed kan betragtes som agens. I analysen så vi en stigende grad af denne form for agens hos subjektet. I Althusser's strukturalistisk-marxistiske tilgang, kan subjektet efterfølgende se, hvorledes det var i ideologien. I Lacan's psykoanalytiske tilgang har subjektet mulighed for at reflektere over, hvorledes den Anden er strukturerende for begæret. Hos Žižek (1998) er har subjektet allerede disse refleksive egenskaber og har endda mulighed for at stille sig indifferent overfor den Andens krav. Om end agens findes i subjektets refleksive kapaciteter, har teorigennemgangen fremstillet et forholdsvis deterministisk subjektsyn. Dette har konsekvenser for projektets erkendelsesinteresse, som dermed også må anses som ideologisk indlejret eller indskrevet i den Anden. Det ideologikritiske udgangspunkt hos Althusser og Žižek blev ekspliciteret for dermed i overensstemmelse med Althusser (1983) efterfølgende at reflektere over ideologien. I perspektiveringen vil der blive inddraget en nuancering af agens eller forandringspotentiale hos subjektet, der ikke blot er givet ved den enkelte, men fremkommer af gruppen. Dette med henblik på at udbedre, at projektet i sit udgangspunkt antager et decentreret subjektsyn, men leder efter agens hos den enkelte i analysen.

6. Perspektivering

6.1 Gruppebundet agens

Via Archers (1995) morphogenetiske tilgang sættes der i det følgende fokus på agens som et gruppemæssigt forandringspotentiale. Subjekterne beskrives her som sociale agenter, da det netop er gruppesammenhængen, der er genstanden. Først vil teorien kort blive gennemgået, for derefter at blive eksemplificeret med den relevante problemstilling. Af eksemplerne vil det også blive tydeligt, at de ændrer sig ved at gå fra at være bundet op på det enkelte subjekt til at vedrøre grupper.

Archers morphogenetiske tilgang

For Archer (1995) er en af de vigtigste og magtfulde egenskaber ved en social agent dets evne til intentionelt at udarbejde projekter og designe strategier for at opnå dem. Disse skal forstås

i bred forstand lige fra biologiske behov til en utopisk rekonstruktion af samfundet (Archer, 1995).

Den morphogenetiske cyklus, Archers (1995) hovedfokus, foregår kort fortalt således: Vi fødes ind i strukturer, som vi opretholder eller forandrer via *vested interests*. Disse er et aspekt af individets position. Her kommer den sociale agents forandringspotentiale ind i billedet, enten som et altruistisk valg, der går i mod disse samfundsmæssige interesser, eller som et produkt af forfølgelsen af disse *vested interests*. Resultatet af dette er et produkt af *social agency*, som konstituerer kultur og struktur for den næste cyklus. Dette kan både være stase (opretholdelse) eller genese (forandring) (Archer, 1995). Archers (1995) forståelse af struktur og kultur skal forstås som strukturelle og kulturelle emergente egenskaber (*SEP's* og *CEP's*). Dette betyder, at de interne komponenter og relationerne mellem disse er konstituerende for deres eksistens. *SEP's* og *CEP's* virker kun i deres relation til et specifikt projekt for en agent i en specifik position. Herigennem kan de hjælpe eller begrænse den sociale agent (Archer, 1995). Der er to former for sociale agenter: *Corporate agents* er karakteriserede ved at være del af en organiseret gruppe, der strategisk forfølger sit mål. Dette kunne eksempelvis være en interesseorganisation. *Primary agents* udgør konteksten for disse, og deres ikke-intenderede samlede effekter, i kraft af deres reaktion på strukturelle og kulturelle forhold, udgør ligeledes en indflydelse på forholdene, uden at dette er strategisk eller planlagt. Ovenstående vil blive eksemplificeret i følgende afsnit.

Den globale konkurrence og morphogenese

Den globale konkurrence kan i kraft af både samfundsmæssige og psykologiske konsekvenser og indbyrdes konstituerende processer anskues som en emergent strukturel og kulturel egenskab. Kort sagt kan dette ses i den måde global konkurrence udøver indflydelse på, og bliver forandret og reproduceret af sociale agenter. Den globale konkurrences indflydelse på de sociale agents projekter kan eksemplificeres med en gruppe af privat eller offentligt ansatte. Uden nødvendigvis at være organiserede oplever de fælles et øget pres for at arbejde effektivt og være fleksible med arbejdstider og evner og kan se hvorledes opnåelsen af bestemte ressourcer – via eksempelvis coaching og efteruddannelse – kan hjælpe dem til at opfylde disse krav og dermed få adgang til andre og flere ressourcer. *Det vil sige forfølge deres vested interests*. De sociale agents indflydelse på den globale konkurrence kan eksemplificeres med en fagforening, der fungerer som en gruppe af *cooperate agents*. Fagforeningen repræsenterer en gruppe ansattes krav og indsigelser og har flere ressourcer

og forhandlingsmuligheder end det enkelte subjekt. Den samlede effekt af både fagforeningsfolk (*cooperate agents*) og de ikke-organiserede arbejdere (*primary agents*), bidrager alle til at reproducere eller forandre de kulturelle eller strukturelle forhold. Dette sker gennem (mod)reaktioner på forhold, der konstituerer den globale konkurrence som emergent kulturel og strukturel egenskab.

6.2 Praktiske implikationer

Dette projekt tog udgangspunkt i Zeithen og Paulsens undren over *hvorfor det er vi ikke forstår*, den globale konkurrence som et produkt af ideologiske og historiske processer. I lyset af Althusser (1983) er det netop denne ideologien udmærker sig ved; en fremstilling af hvad subjektet naturligt genkender som evident. Ligeledes blev det med brug af Lacans (1998) teori i et udviklingsmæssigt perspektiv, vist hvorledes den globale konkurrence som indlejret i den Anden, bliver indlejret i subjektets intrapsyriske strukturer allerede fra fødslen og er med til at forme begærets bevidste såvel som ubevidste virke. Afslutningsvist blev det med Žižek (1989) vist, at selvom vi opnår refleksion over ideologisk magt, er det ikke sikkert vi handler på den.

Projektet har vist at en forståelse af globalisering i form af global konkurrence også må indbefatte en forståelse af de psykologiske konsekvenser ved denne for subjektive valg og begær. Centralt står det, at agens eller forandringspotentiale for subjektet i denne sammenhæng både består i individuelle refleksive kapaciteter, men også i samhandlen med andre subjekter som samfundsmæssig gruppe. Kort sagt er det ikke tilstrækkeligt med en individualiseret forståelse af agens, når vi diskuterer konsekvenserne af den globale konkurrence for subjektet. Dette lægger op til en integreret forståelse af subjektets agens både på et individuelt refleksivt niveau og et gruppemæssigt niveau, når det kommer til denne problematik.

7. Litteraturliste

7.1 Selvalgt litteratur

- Althusser, L. (1983). Ideologi og ideologiske statsapparater (Ideology and the ideological state apparatus). *Aarhus, Denmark: Forlaget Grus*. [100,6 ns]
- Al-Rodhan, N. R., & Stoudmann, G. (2006). Definitions of globalization: A comprehensive overview and a proposed definition. *Program on the Geopolitical Implications of Globalization and Transnational Security*, 6. [27,7 ns]
- Archer, M. S. (1995). *Realist social theory: The morphogenetic approach*. Cambridge university press. (s. 1-30, 163-164, 165-280) [147 ns]
- Bertelsen, P (1997). Den frie vilje – almenpsykologisk, terapeutisk og moralsk set. *Journal of anthropological psychology*, (2). [51,4 ns]
- Bjerre, H. J., & Laustsen, C. B. (2013). *Den nyttige idiot. En introduktion til Slavoj Zizeks samfundsteori*. Samfundslitteratur. (s. 7-72) [61,2 ns]
- Fink, B. (1997). *The Lacanian subject: Between language and jouissance*. Princeton University Press. (s. 49-68, 129-137) [38,7 ns]
- Hyldgaard, K. (2003). *Det utidige subjekt*. Roskilde universitetsforlag. (s. 115-118) [13,4 ns]
- Johnston, A. (2013). *Jacques Lacan*. Stanford Encyclopedia of Philophy, *The Metaphysics Resarch Lab, Center for the Study of Language and Information*, Stanford University, Stanford (2014) [41,1 ns]
- Lacan, J. (1998). The Seminar of Jacques Lacan, Book XI: The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis, ed. *Jacques-Alain Miller, trans. Alan Sheridan (1977)* (s. 1-276) [331,2 ns]
- Sonne-Ragans, V. (2012). *Anvendt videnskabsteori*. Samfundslitteratur (s. 33-78, 109-186, 209-232) [165 ns]
- Žižek, S. (1989). *The sublime object of ideology*. Verso. (s. 1-170) [184,6 ns]
- Žižek, S. (1998). *Cogito and the Unconscious: Sic 2* (Vol. 2). Duke University Press. (s. 74-113) [45 ns]

= 1206,3 normalsider

Heraf 807,8 siders primærlitteratur

7.1 Supplerende litteratur

- Beck, U. (1997) *Risikosamfundet – på vej mod en ny modernitet*. København: Hans Reitzels Forlag
- Brinkmann, S. (2014). *Stå fast: et opgør med tidens udviklingstvang*. Gyldendal A/S.
- Brinkmann, S. (2010). Det diagnosticerede liv. *Sygdom uden grænser. Klim.*
- Fogh Jensen, A. (2009). Projektsamfundet (the Project Society). *Aarhus Universitetsforlag: Århus.*
- Foucault, M. (2000). *Overvågning og straf*. Frederiksberg: Det Lille Forlag.
- Giddens, A. (1996): Højmodernitetens konturer. København: Hans Reitzels Forlag.
- Holten-Andersen, J., Christensen, T.H., Hansen, S.F., & Holten-Andersen, K.C. (2011) *Modvækst - opgør med et dogme: Modvækst, omstilling til fremtiden*. (s. 7-16)
- Willig, R. (2013). *Kritikkens U-vending*. Hans Reitzel.
- Ziethen, M. & Paulsen (2016). *Konkurrencestaten er et valg vi træffer - ikke et vilkår*. Retrieved from:
<http://politiken.dk/debat/kroniken/ECE3019301/konkurrencestaten-er-et-valg-vi-traeffe---ikke-et-vilkaar/>